

miö» kieliopillistuminen asettuu Campbellin kehikossa vain yhdeksi reanalyysin lajiksi; yksi antoisa, tämän kirjan otteelle perin tyypillinen alaluku luettelo kirjallisuudessa usein esitettyjä kieliopillistumismuutoksia (esim. datiivinmerkitsimiä syntyy 'antaa'-verbistä ja refleksiivipronomineja tiettyjen ruumiinosien nimityksistä). Syntaktinen rekonstruktiokaan ei itse asiassa ole metodisesti muuta vertailevaa rekonstruktiota kummempia asiaa.

Semanttisia ja (lähinnä) sanaston muutoksia esittelevän luvun jälkeen on oman lukunsa saanut, vihdoinkin, kielen muutoksen selittämisen problematiikka. Täälläkin edetään niistä konkreettisista selityseriaateista, joita eri aikoina on esitetty (alkaen niistä nykylukijaa huvittavista oletuksista, että Grimmin lain mukaiset klusiilien frikatiivistumiset johtuisivat alppikiipeilyn hengästyttävästä vaikutuksesta!), kielensisäisiin ja -ulkoisiin selityksiin ja eri tekijöiden vuorovaikutukseen. Lopuksi koko kielihistoriallisen selittämisen ongelma saa maanläheisen vastauksen: kysymys on yhtä monisyisestä asiasta kuin inhimillisen toiminnan selittäminen muutenkin.

Lainautumisen yhteydessä käsiteltyihin asioihin palataan areaalilingvistiikkaa käsittelevässä luvussa, josta siitäkin suurin osa on esimerkkitapausten esittelyä: Balkan, Intia, Mesoamerikka, Pohjois-Amerikan luoteisrannikko, Baltia jne. Lopuksi pohditaan vielä kriittisesti kielikuntien välisen sukulaisuuden osoittamisen mahdollisuutta, tutustutaan filologiaan eli vanhojen tekstien tulkintaan ja esitellään kantakielten käyttöä esihistorian todistusaineistona, mm. alkukodin etsinnässä (tunnettujen indoeurooppalaisten ja uralilaisten esimerkkitapausten valossa).

Kirjan läpi luettuaan on saanut selkeän ja innostavan käsityksen historiallisen kielentutkimuksen menetelmistä. Suomalaisista lukijaa miellyttää kielikuntamme ja sen

tutkimuksen tunnetuksi tekeminen: esimerkki- ja tehtäväaineistossa on paljon suomea ja jonkin verran sen sukukieliäkin. Samalla kuitenkin harmittaa se suurpiirteisyys, jolla Campbell saapastelee fennougriittikan alueella, kun täällä vilisevät pienet ja kirjan toimivuuden kannalta sinänsä epäolennaiset virheet olisi ollut helppo perkaattaa pois. Muutamia esimerkkejä: *rn > rr* -muutos *purrut*-tyyppisissä partisiippi-muodoissa ei ole äänneläillinen vaan analoginen. Suomen *pesä*-sanana etymologinen vastine unkarissa ei ole *fő* (~ suom. *pää!*) vaan suffiksillinen *fészek*; monien muidenkin unkarin sanojen äänneasujen merkinnät tai merkitysselitteet ontuvat. Uralilaisten kielten sukupuussa Campbell johtaa mordvan ja marin yhteisestä välikantakielestä (jota fennougriittikassa ei ole oletettu enää vuosikymmeniin) ja nimeää jotkin puun haarat yleisestä käytännöstä poikkeavasti. Saamen astevaihtelu (kuten myös saamen ja itämerensuomen suhde) on kuvattu harhaanjohtavasti ja pohjoissaamenkielinen lause-esimerkki glossattu väärin. Kantasuomen aktiivin preesenspartisiipin loppuun on seipitetty outo glottaaliklusiili (**luke-va⁷*), varmaan suffiksin heikkoasteisuuden motivoimiseksi (perinteinen suffiksaalinen astevaihtelu tai analogia olisi teknisestikin parempi selitys). »Prepositionaaliverbejä» väitetään, Baltian areaalipiirteinä, esiintyvän »liivissä, saksassa ja karjalan murteissa» — tässä on sekoitettu kaksi eri asiaa, saksan *aus|gehen* (: *ich gehe aus*) -tyyppi, jonka tapaisia ns. partikkeliverbejä esiintyy myös virossa, sekä baltoslaavilaiset kiinteäprefiksiset verbit, joita on omaksuttu ainakin latviasta liiviin sekä, joissain tapauksissa, venäjältä itäisimpään itämerensuomeen (tätä kai Campbell »karjalan murteilla» tarkoittaa). Etnonyymi *Ugry/Ogry* ei ole »native Hungarian», eivätkä »mongoloid Votyaks» (!) ole maantieteellisesti itäsimpiä uralilaisia (Campbell ei varmaan

olekaan ajatellut udmurteja vaan ostjakkeja ja voguleja!). — Muiden kielikuntien käsittelyä en ole pätevä arvioimaan, mutta alkukotien maantiedettä käsittelevässä luvussa Bukarestin lipsahtaminen Unkariin antaa aiheen epäillä, että kirjaa on ylipäättäänkin tehty melkoisella kiireellä eikä kustantamolta ole löytynyt asiantuntevaa toimittajaa.

Kauneusvirheistä huolimatta (jotka toivottavasti korjataan seuraaviin painoksiin) Campbellin kirja saattaisi olla omakin va-

lintani kielihistorian kurssikirjaksi. Sen reilu induktiivinen ote antaa kielihistorian käytännön puhua itse puolestaan, ilmaisutapa on rento mutta asiallinen ja väkinäistä vitsailua välttävä. Filosofinen viisastelu puuttuu, mutta uimaan opetellessa onkin uimarengas luultavasti enemmän hyödyksi kuin syvyyksiä mittaava luotilanka. ■

JOHANNA LAAKSO

Sähköposti: johanna.laakso@helsinki.fi

YMMÄRRÄTKÖ FONOLOGIAA?

Carlos Gussenhoven & Haike Jacobs *Understanding phonology*. Understanding Language Series. London: Arnold 1998. 286 s. ISBN 0-340-69218-9.

Sarjassa Understanding Language (Arnold ja Oxford University Press) ilmestyi vuonna 1998 fonologian oppikirja. Tekijät Gussenhoven ja Jacobs esittelevät sekä fonologian peruskäsitteitä että uudempiä tutkimustuloksia. Kirjassa on lisäksi kiitettävästi teorioita tukevia esimerkkejä osittaisine ratkaisuehdotuksineen. Teos jakaantuu kahteen osaan.

Luvuissa 1–8 Gussenhoven ja Jacobs esittelevät perinteistä segmentaalista ja lineaarista fonologiaa. Tekijät aloittavat käsittelemällä ihmisen puhe-elimet sekä puheen muodostuksen. Lisäksi esitellään International Phonetic Associationin (IPA) foneettinen transkriptio pääpiirteissään. Tekijät pohtivat myös fonologian asemaa kielitieteessä ja päätyvät tulokseen, että fonologia puolustaa paikkaansa kielitieteen hierarkiassa. Eri kielillä on erilaiset fonologiat: kielissä on vain osittain samat äänteet tai fonotaktiset säännöt. Siten myös esimerkiksi lainasanat mukautetaan puhujan oman kielen fonologiaan. Tällainen kotiutuminen tapahtuu kahdessa vaiheessa (parses). Ensimmäisessä, perseptuaalisessa vaiheessa pu-

huja korvaa itselleen vieraat tai oudot äänteet oman kielen äänneillä. Toisessa, operatiivisessa vaiheessa otetaan huomioon fonotaktiset rajoitukset, esimerkiksi tavunrakennesäännöt. Niinpä havaijin kielen puhuja saattaa hyvinkin toivottaa jouluksi [mele kelikimaka] (Merry Christmas). Havaijissa ei nimittäin ole *r*- eikä *s*-äänteitä. Edellinen korvataan *l*-äänneellä, jälkimmäinen taas *k*-äänneellä, joka tässä on oletettu perseptuaalisesti lähimmäksi äänneeksi. Perseptuaalisen vaiheen tulos voisi olla [mele klikmak]. Fonotaktiset rajoitukset vaativat lisäksi, että tavut koostuvat mahdollisesta konsonantista ja yhdestä tai kahdesta vokaalista. Niinpä operatiivisessa vaiheessa lisätään ylimääräiset vokaalit näiden rajoitusten mukaisesti ja tulos voi olla esimerkiksi juuri [mele kelikimaka]. Kotiutuminen tapahtuu usein silloin kun lainasanan kielen äänteet tai fonotaktiset säännöt ovat puhujalle osittain (tai kokonaan) vieraita.

Seuraavaksi Gussenhoven ja Jacobs esittävät Chomskyn ja Hallen (The sound pattern of English, 1968) tutun jaon kahteen fonologiseen esitykseen, pinta- ja syväesi-

tykseen. Representaatioiden kuvaamiseen käytetään äännesegmenttejä hienojakoisempia fonologisia piirteitä. Linearisessa fonologiassa syvä- ja pintaesitysten suhteita kuvataan fonologisilla säännöillä. Gussenhoven ja Jacobs tarkastelevat näiden sääntöjen kuvausvoimaa ja järjestyssuhteita. Sääntöjen sovellusjärjestyksestä riippuen sanojen pintaesitykset voivat olla erilaiset. Tekijät osoittavat myös, että säännöt eivät voi olla intrinsisesti eli muotonsa puolesta järjestyneitä. Järjestys on aina ekstrinsinen eli eksplisiittisesti asetettu. Leksikaalisen fonologian mukaan sana muodostetaan eri vaiheissa eri säännöillä, jolloin syntyy myös syvä- ja pintaesityksen väliesitys, leksikaalinen muoto.

Luvuissa 9–15 tekijät siirtyvät uudempiin fonologisiin teorioihin, epälineaariseen fonologiaan. Autosegmentaalisisessa teoriasa äännesegmenttejä tarkastellaan eri tasoilla (tiers), ja segmenttikohtaisten ominaisuuksien lisäksi segmenttijoukolla voi olla yhteisiä ominaisuuksia. Esimerkiksi vokaalisointu ei yleensä liity tiettyyn vaan useampaan peräkkäiseen segmenttiin. Autosegmentaalista teoriaa voidaan käyttää kuvaamaan myös sanojen tavunmuodostusta sekä sanapainoa. Piirregeometriassa fonologiset piirteet järjestetään hierarkkiseen piirrepuuhun. Fonologisissa prosesseissa tietyn segmentin piirteet kopioituvat usein toiseen segmenttiin, ja ajatuksena on, että jokaista segmenttiä vastaa tietty piirrepuu. Prosessin myötä tietty piirrepuu (tai sen osa) voidaan korvata toisella. Esimerkkitapauksessa piirregeometrialla voidaan kuvata muun muassa suomen vokaaliharmoniaa. Autosegmentaalisisessa mallissa ongelman muodostavat neutraalivokaalit *e* ja *i*, jotka eivät vaikuta vokaaliharmoniaan. Ne ovat transparentteja siinä mielessä, että ne eivät estä vokaaliharmonian leviämistä koko sanaan (*valita*, *välittää*, *merta*, *meressä*). Piirregeometrialla voidaan kuvata myös tapauk-

sia, joissa ominaisuus leviää (periytyy) transparentin vokaalin ohi. Tekijät käyttävät piirregeometriaa myös selittämään erilaisia lipsahduksia kuten spoonerismeja: esimerkiksi sitä, miten syntyy lauseke *häksäläisiä satuutettiin* lausekkeesta *saksalaisia hätyytettiin*.

Gussenhoven ja Jacobs ottavat esiin myös uudehkon optimaalisuusteorian. Tässä mallissa fonologiset säännöt korvataan rajoitteilla (constraints). Näin kuvattavaa kieltä voidaan mallintaa järjestämällä arvojärjestykseen joukko kyseiseen kieleen liittyviä rajoitteita. Mallissa oletetaan myös, että jokaista syöttömuotoa vastaa aluksi ääretön määrä tulosmuotoja. Esimerkkitapauksessa tarkastellaan englannin sanan [kis] (kiss) monikon muodostamista. Sanan syöttömuotoa [kis-z] (syväesityksen monikkomorfeemiksi oletetaan [z]) kohti generoitavat mahdolliset tulosmuodot olisivat esimerkiksi [kisz], [kisz], [kizz] ja [kiss], mutta myös mitkä tahansa muut sanat kuten [pets] ja [tapt]. Lopullinen tulosmuoto valitaan näistä mahdollisista muodoista muun muassa pyrkien mahdollisimman suureen uskollisuuteen syöttömuotoa kohtaan. Uskollisuutta säätelevät lisäys-, poisto- ja muutosrajoitteet, jotka kieltävät äännesegmentin lisäyksen, poiston tai muutoksen. Tässä siis mahdollisena tulosmuotona nousee ensimmäisenä esiin muoto [kisz]. Erityisesti epätodennäköiset muodot [pets] ja [tapt] (ja muut vastaavat) voidaan hylätä näiden rajoitteiden perusteella. Näitä uskollisuusrajoitteita vahvempia ovat kuitenkin tietyt fonologiset rajoitteet. Jos näin ei olisi, fonologisia muutoksia ei voisi lainkaan tehdä syöttömuotoon. Optimaalisuusteorian mukaan tulos (pintamuoto) on se optimaalinen muoto, joka jää jäljelle kaikista mahdollisista kandidaateista, kun rajoitehierarkia on käyty läpi. Englannin monikon muodostamiseen liittyy myös fonologinen sibilanttirajoite, joka kieltää kaksi vierek-

käistä sibilanttia. Niinpä oikea muoto [kisiz] (kisses) noudattaa sibilanttirajoitetta, mutta rikkoo lisäysrajoitetta; tästä voimme päätellä, että sibilanttirajoitteella on korkeampi prioriteetti. Myöskään muodot [kiss] ja [kizz] eivät kelpaa. Ne tosin noudattavat soinnillisuusrajoitetta, joka vaatii, että vierekkäiset obstruentit ovat joko molemmat soinnillisia tai molemmat soinnittomia. Muodot kuitenkin rikkovat sibilanttirajoitetta, jolla on siis myös soinnillisuusrajoitteen suhteen korkeampi prioriteetti. Siten muoto [kisiz] on annetussa arvojärjestyksessä optimaalinen ja ainoa tulos.

Gussenhoven ja Jacobs tuovat hyvin esiin fonologian peruskäsitteet. Lisäksi lu-

kija saa käsityksen uusimmista tutkimustuloksista. Kirjassa on lukuisia esimerkkejä ja harjoituksia, mutta varsinkin itseopiskelua varten olisi toivonut enemmän mallivastauksia tehtäviin. Myös käsiteluettelo lyhyine määritelmineen olisi ollut toivottava.

Teoksessa on bestsellerin ainesta. Toinen (korjattu) painos ilmestyi jo joulukuussa 1998 (ensimmäinen tammikuussa 1998). Gussenhoven suunnittelee myös jatko-osaa (Understanding phonology part II), joka aikataulun mukaan valmistuu vuonna 2000. ■

GREGGER LINDÉN

Sähköposti: greger.linden@helsinki.fi

KIELIMIES AGRICOLA TUTKIMUSKOHTENA

Simo Heininen *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. SKST 761. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 1999. 301 s. ISBN 951-746-112-7.

Mikael Agricolan Uuden testamentin erikielisistä lähtöteksteistä ilmestyi 1997 Marja Itkonen-Kailan runsassisältöinen tutkimus (Suomi 184). Jo aiemmin 90-luvulla Suomalaisen Kirjallisuuden Seura julkaisi kolme Simo Heinisen Agricola-tutkimusta: vuonna 1992 *Mikael Agricolan psalmisummaariot*, 1993 *Mikael Agricolan Vanhan testamentin summaariot* ja 1994 *Mikael Agricolan Psalttarin reunahuomautukset*.

Vuonna 1999 Simo Heininen sai valmiiksi neljännen samaan sarjaan kuuluvan työnsä, 300-sivuisen teoksen, jolle on annettu ytimekkyydessään liiankin vaativa nimi *Mikael Agricola raamatunsuomentajana*. Otsikko herättäneen odotuksia monissa muissakin kuin Agricolan kielestä kiinnostuneissa Virittäjän lukijoissa.

Toisin kuin kirjan nimestä voisi luulla, Heinisen tuoreen tutkimuksen pääkohteena ovat pelkästään Agricolan Rukouskirjan

raamatulliset tekstit (lukuun ottamatta psalmeja).

Kirjan runkona on laaja 2. luku (s. 19–255). Tässä Heininen esittää Raamatun järjestystä noudattaen, lyhentämättöminä kaikki Rukouskirjan 121 raamatullista rukousta mahdollisine toisintoineen: a) ne Vanhan testamentin rukoustekstit, jotka ilmestyivät ensin Rukouskirjassa 1544 ja uudelleen Agricolan myöhemmissä julkaisuissa (Veisut ja Ennustukset 1551, Ne Profeetat 1552), b) ne VT:n rukoukset, jotka julkaistiin vain Rukouskirjassa, c) ne Uuden testamentin tekstit, jotka julkaistiin sekä Rukouskirjassa että Agricolan UT:ssa 1548, osin myös Piinassa 1549. Yksityiskohtaisen selvityksen Agricolan käyttämistä erikielisistä lähteistä Heininen antaa kunkin rukoustekstin jälkeen.

Suppeissa jälkiluvuissa Heininen koottaa havaintojaan, ensin VT:n teksteistä ja niiden myöhemmistä toisinoista, sitten